

ANDORRA A LA PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XX

Pau Chica

09

 RELAT
HISTÒRIC
D'ANDORRA

HISTORIA.AD

ANDORRA A LA PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XX (1890-1950)

Pau Chica

9.1. Del telègraf a les primeres carreteres:

l'obertura exterior d'Andorra (1890-1913)

- 9.1.1. Escoles, telègrafs i la lluita per la preeminència
- 9.1.2. Les concessions sobre recursos naturals
- 9.1.3. Electricitat i carreteres
- 9.1.4. Andorra a la vigília de la Primera Guerra Mundial

9.2. La Primera Guerra Mundial i els anys vint:

el camí cap a la modernització

- 9.2.1. Andorra durant la Primera Guerra Mundial
- 9.2.2. Fiske Warren i l'enclavament de Sant Jordi
- 9.2.3. Andorra entre guerres: nou copríncep i noves concessions
- 9.2.4. La qüestió postal i el procés de reafirmació nacional

9.3. Fhasa i la Revolució de 1933

- 9.3.1. La concessió de Fhasa
- 9.3.2. La vaga de 1931 i els límits de la sobirania
- 9.3.3. La Revolució Andorrana de 1933
- 9.3.4. Borís I i Ràdio Andorra

9.4. Andorra, de guerra en guerra

- 9.4.1. L'esclat de la Guerra Civil espanyola
- 9.4.2. El retorn dels gendarmes
- 9.4.3. La crisi de subministraments i la fi de la guerra
- 9.4.4. La Segona Guerra Mundial i les xarxes d'evasió
- 9.4.5. Iglésias, Pétain i De Gaulle, coprínceps en temps difícils
- 9.4.6. Tensions diplomàtiques en un temps canviant
- 9.4.7. Una lenta recuperació econòmica

9.1. Del telègraf a les primeres carreteres:l'obertura exterior d'Andorra (1890-1913)

9.1.1. ESCOLES, TELÈGRAFS I LA LLUITA PER LA PREEMINÈNCIA

Els darrers anys del segle XIX no van ser fàcils per a Andorra. El país es trobava enmig d'una intensa crisi política, econòmica i social que ja havia començat dècades abans i que paradoxalment es va convertir en un dels motors dels canvis que va experimentar el país durant el primer terç del segle XX. Mentre la ramaderia ovina perdia terreny i les fargues i el tèxtil andorrà s'abocaven al tancament, va créixer l'emigració andorrana a ciutats com Besiers i sobretot a l'àrea metropolitana de Barcelona. A la recerca d'oportunitats laborals, desenes de joves andorrans van deixar el país per traslladar-se a ciutats industrialitzades, on qüestions com l'obrerisme o la lluita sufragista eren a l'ordre del dia.

Tot i la crisi, el país va tancar el segle XIX amb les primeres passes cap a la modernització. Els esdeveniments de 1866 i els del període 1881-1886 havien portat a Andorra els primers canvis moderns en el sistema administratiu, així com l'adopció de nous símbols nacionals, com la bandera tricolor, i s'assentaven lentament les bases per al naixement d'una consciència nacional andorrana de concepció moderna. També l'ensenyament va començar a vertebrar-se, amb un primer col·legi a Canillo exclusivament femení l'any 1882, gestion-

at per les monges de la Sagrada Família de la Seu d'Urgell, al qual es van afegir aviat altres col·legis religiosos de la mateixa titularitat a les parròquies d'Andorra la Vella (1883), Sant Julià de Lòria (1887) i Encamp (1893). L'ensenyament és per a qualsevol país una qüestió cabdal, ja que una xarxa educativa nacional és la base formativa per a les futures generacions. Per aquest motiu, amb l'aparició de les primeres escoles es va fer també evident l'equilibri de poder i influències que Andorra tenia aleshores i que va marcar la política andorrana del període 1890-1950. Davant la proliferació d'escoles episcopals, controlades pel copríncep mitrat —aleshores Salvador Casañas i Pagès, copríncep entre 1879 i 1901— i per mantenir l'equilibri polític i cultural al país, França va obrir el 1900 les dues primeres escoles franceses del país, a Sant Julià i a Andorra la Vella. Un ensenyament francès que es va ampliar el 1905 amb l'obertura d'escoles a Canillo, Encamp i Escaldes i es va consolidar definitivament l'any 1917, amb el Decret de la República Francesa que regulava la creació d'escoles primàries públiques al Principat per a l'ensenyament de la llengua francesa.

La lluita per a mantenir i fins i tot aconseguir una influència preeminent a Andorra per part del copríncep episcopal i del Govern francès —una lluita de poders, a la qual haurem d'afegir-hi dos agents sense drets polítics sobre Andorra, el Govern espanyol i, més tard, la Generalitat de Catalunya — va ajudar indubtablement a la modernització d'Andorra i també al creixement de la consciència nacional andorrana, amb un paper cada vegada més important del Consell General.

Un exemple de com aquestes lluites entre coprínceps van beneficiar el país el trobem en l'aparició del telègraf i el telèfon. El primer telègraf andorrà es va instal·lar el 1892 de la mà de França, en una acció que el coprínceps episcopal va interpretar com un intent d'augmentar els interessos francesos a les Valls. Per contrarestar-ho, el bisbat d'Urgell va impulsar la instal·lació d'un segon telègraf al país el 1903 i va fer arribar a Andorra el primer telèfon l'any 1904, en un gran èxit del coprínceps Joan Josep Laguarda i Fenollera (1902-1906). Com havia passat amb les escoles, la posició capdavantera d'un dels coprínceps respecte a una qüestió cabdal com l'ensenyament o les comunicacions exteriors havia provocat una resposta de l'altre coprínceps en forma de majors avenços per al país.

9.1.2. LES CONCESSIONS SOBRE RECURSOS NATURALS

Però si hi havia una qüestió en què la lluita per la sobirania hi estava més present que mai era la de les concessions. Andorra, amb una total dependència del sector primari i sense un sistema fiscal modern, es va veure obligada a buscar capital econòmic extern per a poder sufragar els costos d'obres indispensables per a la seva obertura i modernització, com la millora de les infraestructures i les comunicacions internes i externes. És aquí on les concessions —és a dir, l'atorgament per part d'una administració pública a un particular o a un grup de particulars de l'obra, gestió, aprofitament i/o explotació de recursos diversos existents en un país a canvi d'un cànon econòmic i altres clàusules beneficioses per a l'impulsor de la concessió— van tenir una importància cabdal. Les concessions no van començar amb bon peu a Andorra, amb projectes fallits de casinos i balnearis a canvi de la construcció de les primeres carreteres del país. A la darrera dècada del segle XIX i per aconseguir l'èxit d'alguna concessió, es va apostar per situar els recursos naturals del país —en especial, l'extracció de minerals— com a principal reclam per a inversos estrangers, amb concessions com la impulsada l'any 1898 pel Comú de Sant Julià de Lòria i atorgada a Salvador Mesa per a l'explotació de la mina de ferro de la cort de Rossell a canvi de 250 pessetes anuals. En aquells moments, les concessions es repartien en-

tre els comuns —que s'ocupaven de les mineres— i el Consell General, responsable de les referents a recursos hidràulics, indispensables per a l'electricificació del país, que va començar el any 1899 de la mà de l'empresa Tabacalera Andorrana SA. No va ser fins al 1917 que el Consell General va assumir totes les atribucions sobre les concessions, sempre sota el control i el vistiplau dels coprínceps.

9.1.3. ELECTRICITAT I CARRETERES

El 1909, Tabacalera ja havia instal·lat un grup elèctric en un molí d'Andorra la Vella construït l'any 1903, que obtenia l'aigua de la Valira del Nord al seu pas per la Massana, i va inaugurar una nova explotació hidroelèctrica al roc de les Anelletes, cosa que li permetia fer arribar l'electricitat a totes les parròquies del país. Això no es va traduir en una electrificació total d'Andorra, que no va arribar fins a la concessió de Fhasa l'any 1929. La secció elèctrica de la Tabacalera Andorrana SA va ser adquirida l'any 1920 per l'empresa Nord Andorrà SA, que va encarregar-se de distribuir l'electricitat generada a les parròquies de la Massana i Ordino.

Amb l'entrada del segle XX, l'explotació de recursos hidroelèctrics va esdevenir el principal objectiu de les concessions impulsades pel Consell General. Considerant que Andorra tenia un gran potencial per a les explotacions hidroelèctriques, el Consell va començar a buscar inversors. Així, el 1904, el Consell ja va atorgar una concessió a Ignasi Romanyà en la qual el concessionari es comprometia a construir una presa al riu Valira al seu pas per Sant Julià, així com una conducció d'aigua fins a Espanya —que l'any 1910 va comprar l'empresa Catalana General de Crèdit— amb l'objectiu de conduir l'aigua del Valira cap a Barcelona.

A més de la qüestió hidroelèctrica, una altra de les prioritats del Consell General era aconseguir el finançament per a la construcció d'una xarxa de carreteres a Andorra, considerant que facilitaria l'obertura exterior del país, impulsaria el comerç i l'entrada d'un turisme que generaria riquesa al Principat. Tot i el fracàs d'anteriors concessions, el Consell no va perdre l'esperança de trobar inversors que financessin la construcció de carreteres. En un primer moment, va semblar que l'Estat francès era el més interessat en l'obertura de noves comunicacions terrestres entre Andorra i França, i va aportar al Consell diversos enginyers amb l'ob-

jectiu d'estudiar el traçat d'una carretera entre Soldeu i el Pas de la Casa. Per a aquest propòsit, l'any 1899, el Consell General va crear un organisme propi que s'ocuparia dels afers relatius a la construcció de la nova infraestructura: la Junta Administrativa de la carretera.

Els treballs de la Junta de Carreteres va començar el 6 de desembre de 1899, fent públic el plec de condicions que regiria la subhasta per la concessió de les obres de construcció de la carretera de Soldeu al Pas de la Casa, que va guanyar Jaume Font, que va començar els treballs el maig del 1900. Sembla que l'inici de la construcció d'aquesta carretera va motivar el Consell a impulsar també una primera millora integral de les xarxes de comunicació del país, formada per camins veïnals, i l'abril de 1902 es va promoure la construcció d'una carretera entre Escaldes i Soldeu, que gairebé connectaria la capital amb França. Però, tot i els intents del Consell per ampliar les comunicacions dins d'Andorra, aquests dos projectes van tenir un desenllaç ben diferent. Si bé la primera carretera de Soldeu al Pas de la Casa es va lliurar el novembre de 1903, l'ampliació fins a Escaldes va generar greus problemes econòmics per al Consell, que va acabar l'any 1907 sense poder pagar les despeses que la nova construcció generava, fet que provocà la dimissió en bloc de la Junta, que no es va tornar a constituir fins al 1931, amb Fhasa al país.

Amb les carreteres van reaparèixer les tensions entre els coprínceps, que van tornar a ser beneficioses per als interessos del país. Davant la inauguració de la carretera entre Andorra i França, el copríncep episcopal va apostar per reactivar el projecte de construcció d'una carretera entre Andorra la Vella i la Seu d'Urgell. Aquest projecte, que va néixer el 1903, en temps del copríncep Laguarda, havia d'obrir Andorra a tot Catalunya, ja que des de la Seu els ciutadans andorrans es podrien desplaçar amb transport públic fins a Calaf, on començava el ferrocarril en direcció Barcelona, Lleida i Saragossa.

L'obra va rebre l'impuls definitiu de la mà del copríncep Joan Benlloch i Vivó (1906-1919). El 1910, la nova carretera ja es construïa dins d'Andorra. Mentrestant, França va decidir millorar la connexió amb les Valls connectant ara la carretera de Soldeu al Pas de la Casa amb la Route Nationale

20 al seu pas per l'Ospitalet. L'octubre de 1910, la carretera francesa es va acabar; el 13 d'agost de 1911 va entrar per primer cop un automòbil al país —de fet, van ser dos—, que va trigar dues hores a fer els vint quilòmetres que separaven l'Ospitalet i el bac de la Llata de Soldeu, en un exemple més de les dificultats de comunicació entre Andorra i França tot i la nova infraestructura.

El 24 d'agost de 1913, dos anys després d'aquella fita, es va inaugurar solemnement la carretera que unia Andorra la Vella amb la Seu d'Urgell, tot i que aquesta no es va acabar de construir completament fins a l'any 1915. Un cop més, la rivalitat entre coprínceps havia ajudat a l'obertura exterior del país. El copríncep Benlloch, de fet, va utilitzar les obres de la carretera entre l'Ospitalet i Soldeu com a pretext per acabar de convèncer José Canalejas, president del Govern espanyol l'agost de 1910, de la necessitat de reprendre el projecte de carretera entre Andorra i la Seu, apel·lant a la pèrdua de prestigi i influència d'Espanya a Andorra enfront de França i la seva nova carretera.

D'aquesta forma, l'any 1913, Andorra tenia una comunicació oberta amb França i Espanya a través de dues carreteres, iniciant juntament amb el telègraf i el telèfon instal·lats anys abans una nova època de major obertura i facilitats de comunicació amb l'exterior. Però, com va dir el síndic general Bonaventura Mestre, «una altra època comença ara per a la nostra nació, un nou pervindre, una nova societat amb necessitats enterament diferents». Per a bona part de la societat andorrana de l'època, la nova carretera i l'entrada d'automòbils al país era —segons explicava Esteve Albert— una equivocació, i fins i tot es van fer cançons de protesta. Un exemple dels grans canvis que estava experimentant un país amb una societat fortament tradicional que assistia a les primeres passes cap a la modernització del Principat.

9.1.4. ANDORRA A LA VIGÍLIA DE LA PRIMERA GUERRA MUNDIAL

El copríncep Benlloch va ser un període positiu per als interessos d'Andorra. No només se li deu l'arribada de la carretera entre la Seu d'Urgell i la capital, sinó també algunes gestions de gran importància per millorar l'economia andorrana. No hem d'oblidar que quan Benlloch va arribar al capdavant de la diòcesi es trobà amb una Andorra en-

cara en greu crisi econòmica, derivada en part de la derogació de les franquícies duaneres andorranes el darrer terç del segle XIX. Per aquest motiu, una de les primeres gestions que va impulsar va ser la de millorar relacions amb el Govern espanyol, i l'any 1908 aconseguí un tracte comercial de nació més afavorida per a Andorra, cosa que significava una rebaixa de les tarifes aranzelàries per als productes andorrans. Va ser un primer pas fins a aconseguir de nou les franquícies duaneres derogades, fet que va arribar l'any 1922, amb el copríncep Justí Guitart i Vilardebò (1920-1940). Abans de la Primera Guerra Mundial (1914-1918), Andorra havia aconseguit el seu primer telèfon i carreteres que connectaven el país amb Espanya i França. A més, la xarxa educativa del país — formada per dos sistemes paral·lels, l'episcopal i el francès— també es va consolidar i una electrificació incipient portava a Andorra nous símbols inequívocs de modernització. Però en totes aquestes qüestions hi ha el rerefons d'una lluita de poders i influències entre els dos coprínceps i el Consell General. Aquests conflictes, si bé van beneficiar el país en alguns aspectes, van generar en el Consell General un fort malestar, sobretot amb les concessions. El 1911, el Consell va tornar a apostar per la fórmula de la concessió hidroelèctrica com a eina per aconseguir noves carreteres per al país: en aquest cas, va ser l'enginyer francès Robert Pradiers l'encarregat de construir dos salts d'aigua —un sobre el Gran Valira i l'altre a Arcavell, a tocar de la frontera del riu Runer— i gestionar la seva explotació a canvi de la construcció d'alguns trams de carreteres, un cànon anual i un preu reduït de l'electricitat per a les indústries que s'instal·lessin al país. Amb aquesta concessió hidroelèctrica, s'intentava fomentar les primeres indústries modernes d'Andorra i sobretot la construcció de les carreteres interiors. Però tot i el vistiplau inicial dels coprínceps a la concessió, tant aquesta com una de posterior de l'any 1916 a l'empresari català Enric Caminals i Torner van fracassar com a conseqüència de les constants rivalitats entre els coprínceps i el Consell General per la gestió de les concessions.

Andorra, doncs, va viure l'esclat de la Primera Guerra Mundial enmig d'un primer procés de canvis marcats per la incipient obertura exterior, i amb un Consell General que buscava una major

capacitat d'acció política en detriment dels coprínceps. La tensió entre el Consell i els coprínceps, estretament lligada al creixement de la consciència nacional andorrana, va marcar la política del país dels anys següents. I tot amb una diàspora andorrana a l'estranger que lentament va començar a organitzar-se amb el liberalisme polític i el nacionalisme andorrà com a bandera.

9.2. La Primera Guerra Mundial i els anys vint: el camí cap a la modernització

9.2.1. ANDORRA DURANT LA PRIMERA GUERRA MUNDIAL

Davant l'esclat de la Primera Guerra Mundial, Andorra, fidel a la seva històrica neutralitat, no es va posicionar en cap dels bàndols, tot i que durant anys s'ha especulat erròniament sobre una suposada declaració de guerra d'Andorra a Alemanya durant la contesa. De la mateixa manera, la població andorrana tampoc no va prendre partit clarament en cap dels dos bàndols, havent-hi —segons va observar el prefecte dels Pirineus Orientals— posicionaments tant germanòfils com francòfils. Pel que fa als més directament relacionats en el conflicte coneixem el nom d'almenys tres andorrans que van participar com a voluntaris de França en la guerra: Valentí Naudí, Josep Estany i René Huguet.

A diferència de Catalunya i de tot l'Estat espanyol, que es van veure beneficiats per la seva neutralitat i van experimentar un gran augment de les exportacions cap als països bel·ligerants, la Primera Guerra Mundial no es va traduir en un canvi significatiu de l'economia andorrana, si bé hi va haver una lleugera millora. El país continuava amb un sistema de subsistència i patint una llarga crisi econòmica, tot i l'augment de les importacions des de principi de segle gràcies a l'inici de l'obertura exterior i els nous aranzels de 1908. A més, la participació de França en el conflicte tampoc feia augurar grans perspectives econòmiques de futur, ja que la devaluació del franc francès derivada de les despeses militars i l'abandó de bona part de la indústria francesa — la no armamentista— també va afectar l'economia del Principat. En aquest context, el contraban i la frontera van prendre encara més protagonisme.

El contraban, especialment de tabac en direcció a França, es va intensificar entre 1914 i 1918, aprofitant una certa laxitud de les autoritats franceses i el beneplàcit d'alguns membres del Consell General. La novetat d'aquest període la trobem en el fet que també Espanya va intentar utilitzar Andorra com a trampolí per a importar productes cap a França, cosa que va provocar l'establiment al país d'un major control de mercaderies a través de la figura de l'inspector, una decisió que paradoxalment va impulsar un major contraban. Tot i l'augment d'aquesta economia submergida, en termes estrictament legals, la balança comercial andorrana va entrar en xifres positives gràcies a l'augment de les exportacions durant el període bèl·lic.

Paral·lelament al contraban, per les seves mateixes rutes es portava a terme una altra activitat que ja havia tingut lloc en moments d'altres conflictes armats: la del pas clandestí de persones que fugien de la guerra. Durant la Primera Guerra Mundial, el flux de refugiats que van arribar al país no va ser en cap cas comparable al d'altres guerres com les carlines, la Guerra Civil espanyola o la Segona Guerra Mundial, ja que l'estatus polític d'Andorra —amb un copríncep francès— no el feia un lloc segur per als desertors francesos. Amb tot, malgrat que la Cerdanya era un lloc de pas més segur, almenys 242 soldats es van exiliar a través d'Andorra, en molts casos ajudant-se de contrabandistes andorrans reconvertis en guies de muntanya. Un dels indrets per on van passar més desertors francesos cap a Andorra és el coll de Fontargent, a tocar dels estanys del Juclar, que creuaven de nit amb l'objectiu de poder travessar el país i arribar a Espanya al més ràpid possible, evitant majoritàriament instal·lar-se a les Valls.

9.2.2. FISKE WARREN I L'ENCLAVAMENT DE SANT JORDI

El 1916 va tenir lloc a Andorra un projecte totalment innovador per als andorrans d'aquella època: parlem de l'enclavament de Sant Jordi, impulsat pel filantrop nord-americà Fiske Warren. Aquest multimilionari originari de Boston es va convertir a finals del segle XIX en un ferm defensor de les teories econòmiques de Henry George, que apostava per un sistema econòmic basat en el lliure comerç, la no intervenció de l'Estat en

l'economia i l'existència d'un únic impost sobre la terra, la qual hauria de caure en mans col·lectives i no privades. Aquesta teoria, que donà lloc al sorgiment del moviment anomenat georgista, va animar a la creació —entre 1895 i 1933— de disset enclavaments arreu del món on es podria fer vida en comunitat segons les teories idealistes de George. Warren, que feia anys que havia abraçat el georgisme, va viatjar a Andorra l'any 1912, i va tornar als Estats Units convençut de les possibilitats d'instal·lar al país no només una colònia georgista, sinó tot el model de Henry George, gràcies a la reduïda població del Principat, la gairebé inexistent política impositiva i la baixa despesa pública del país. Amb la idea ferma d'instal·lar-se a les Valls, Warren va tornar l'any 1915 i va iniciar les gestions per a la compra d'uns terrenys a Santa Coloma on es construiria el nou enclavament. L'acta de fidúcia que li donava la propietat de dues hectàrees de terreny es va signar el gener de 1916 i Warren hi donava la propietat del nou terreny a Guillem Adellach, que l'hauria de cedir al col·lectiu de persones escollides per Warren per formar part del seu nou enclavament. Els escollits van ser Warren mateix, Francisco Pla i el nord-americà William L. Price, als quals es va afegir el poeta, il·lustrador i fotògraf català Josep Alemany i Borràs, que va fundar l'any 1917 el primer periòdic del país, *Les Valls d'Andorra*, editat a Barcelona. Aquesta publicació, que es va estrenar amb només cinc exemplars que van ser confiscats en arribar a Andorra per ordre del veguer episcopal Josep de Riba, va reestrenar-se l'any 1919, quan es va regular la publicació de periòdics a les Valls, obligant al fet que el gerent fos andorrà i resident al país i sempre amb el vistiplau dels veguers. Després que n'apareguessin només set números i d'exercir una nul·la incidència al país, *Les Valls d'Andorra* va deixar d'editar-se i haurien de passar deu anys més per tornar a veure un periòdic de temàtica andorrana, el mensual *Butlletí de la Societat Andorrana de Residents a Barcelona*, editat entre 1929 i 1932 i al qual succeiria *La Nova Andorra*.

Tornant al projecte de Warren, un cop aconseguits els terrenys era el moment d'edificar la seu de l'enclavament. La casa, finalitzada el 1919, va ser encarregada per Warren al jove arquitecte català Cèsar Martinell. A la casa, les cares més visibles van ser el matrimoni dels Popoff, refugiats russos que es van convertir en la mà dreta de Warren al

seu enclavament andorrà. Aquest és el motiu pel qual al país l'edificació de Martinell es coneix com la Torre dels Russos. Allà s'hi van fer subhastes de blat, bacallà i begudes a preus reduïts per a la població andorrana, però mai no va aconseguir arribar als vint propietaris que els enclavaments georgistes consideraven el mínim per a convertir-se en comunitat. Amb tot, el Sant Jordi va continuar en funcionament fins a l'any 1938, quan va morir el seu fundador. La Torre dels Russos va passar llavors a ser propietat de Josep Alemany, que va morir l'any 1943. La torre va quedar tanca-da fins que la va adquirir la família Cerqueda.

9.2.3. ANDORRA ENTRE GUERRES: NOU COPRÍncep I NOVES CONCESSIONS

La Primera Guerra Mundial va acabar l'11 de novembre de 1918 amb la victòria de França, la Gran Bretanya, els Estats Units i els seus aliats. El 1918 també hi va haver el pic de la pandèmia coneguda com a grip espanyola, que va afectar més de 500 milions de persones a tot el món i en va provocar la mort d'uns vint milions. A Andorra, la pandèmia hi va arribar l'hivern de 1918 i fins a l'any 1920 havia afectat a una xifra propera als 200 andorrans, amb un balanç d'uns 50 morts, la majoria de les parròquies del sud del Principat, les més properes a la frontera amb l'Alt Urgell.

Joan Benlloch —el copríncep responsable en gran part de l'arribada de la carretera a Andorra per la frontera del riu Runer i d'una millora dels tractes comercials amb Espanya— va ser nomenat arquebisbe de Burgos l'any 1919. El successor va ser el barceloní Justí Guitart i Vilardebò, que va prendre el relleu el 1920, tot iniciant un llarg i convuls mandat fins a la seva mort l'any 1940.

El nou copríncep no només va haver de fer front a uns anys de grans canvis polítics, econòmics i socials a Andorra, sinó que també va ser el protagonista d'un període força convuls a l'Estat espanyol: al cap de tres anys de la seva arribada a la diòcesi d'Urgell, el capità general de Catalunya, Miguel Primo de Rivera, va encapçalar un cop d'estat militar a Espanya que va instaurar una dictadura entre els anys 1923 i 1930. Immediatament després de la caiguda d'un règim que podríem titllar de beneficiós per als interessos de l'Església —però amb un component anticatalanista que no beneficiava precisament Guitart— hi va haver

l'adveniment de la Segona República (1931-1936). I, finalment, l'esclat de la Guerra Civil espanyola el juliol de l'any 1936, que va obligar Guitart a marxar de la seva diòcesi gairebé tres anys.

La inestabilitat política espanyola, acompanyada d'una forta conflictivitat social —amb grans mobilitzacions obreres, com la vaga de La Canadenc de 1919— i amb la popularització del catalanisme en el cas català, va afectar directament Andorra durant els anys vint. L'enllaç entre les lluites que es vivien a ciutats com Barcelona i la rural Andorra el trobem en els emigrants andorrans que vivien a l'àrea industrial de Barcelona, on des de la segona meitat del segle XIX van entrar en contacte amb les noves ideologies, els contextos polítics i les relacions socioeconòmiques que tenien lloc a les zones industrials, però dels quals poc se sabia a les Valls. Gràcies a aquesta emigració i al contagi ideològic que aquests andorrans van experimentar a l'estranger es van començar a plantar les bases dels nous debats polítics i ideològics que van tenir lloc a Andorra, especialment durant els anys previs a la Guerra Civil espanyola, coincidint amb la Segona República a Espanya i amb el canvi de paradigma econòmic d'Andorra, cosa que va permetre a alguns emigrants tornar al seu país d'origen i, amb ells, les noves idees que havien captat a l'estranger. A l'interior del país, els anys vint es van encarar amb un cert continuisme respecte a les polítiques impulsades pel Consell els anys anteriors, però amb perspectives de canvi. Les concessions anteriors, tot i que amb un èxit desigual, havien presentat el país als seus veïns com una territori amb possibilitats per al benefici econòmic, tant privat com col·lectiu, ja que les necessitats energètiques cada vegada més grans de la indústria demanaven noves explotacions per a generar electricitat. I aquestes es podien trobar al Pirineu i al Prepirineu degut a les condicions idònies per a la producció hidroelèctrica. Aquest aspecte va marcar un abans i un després en la història d'Andorra, gràcies a la concessió a Fhasa de l'any 1929.

Uns anys abans d'aquesta concessió, un dels majors èxits econòmics per a Andorra va ser el restabliment de les franquícies duaneres per a Andorra, abolides els anys 1879 i 1887. No hi ha dubte que la recuperació l'any 1908 d'alguns privilegis aranzelaris gràcies a la catalogació d'Andorra com a nació més afavorida per part de l'Estat espanyol va

facilitat les exportacions andorranes, però l'abolició de les franquícies era un greuge que encara es mantenia a les Valls. La situació va canviar el 21 d'octubre de 1922, quan el Govern espanyol va fer públic el reial decret que restablia les franquícies duaneres per a Andorra. Al preàmbul del decret s'hi enumeren les raons per les quals el Govern espanyol justificava la derogació de les franquícies, que era deguda «a los sucesos políticos que en Andorra se desarrollaron desde 1868 i a la incompatibilidad entre dichas franquicias y las leyes arancelarias que desde el año 1880 han venido rigiendo», en una clara referència al carlisme del copríncep Caixal i a la instauració a Espanya del liberalisme polític i econòmic, totalment antagònic al tradicionalisme representat pel copríncep episcopal. El 1922, però, la situació havia canviat i Espanya va considerar que s'havien de normalitzar les relacions comercials amb Andorra, alhora que entenia les Valls com un territori geogràficament espanyol. Pel que fa a la normativa, el decret va restablir les franquícies, però ho feia basant-se en els contingents de mercaderies —les quantitats màximes a exportar— marcats pel Govern espanyol amb l'objectiu de regular les noves exportacions en un mercat econòmic europeu que era ja força diferent al de la primera meitat del segle XIX. Per tal de complir correctament el nou decret i evitar novament la retirada de les franquícies per part del Govern espanyol, el Consell General es va decidir a millorar la seva dèbil política fiscal. D'aquesta manera van aparèixer noves ordinacions destinades a controlar el bestiar andorrà per saber quin nombre de caps podien beneficiar-se de les franquícies.

L'espanyolitat geogràfica de què parlava el decret oficial del Govern espanyol ens mostra com encara al segle XX, tant des d'Espanya com des de França —així com també des d'un sector del catalanisme— es va debatre amb intensitat sobre la sobirania d'Andorra. D'una banda, l'Estat espanyol, que no tenia cap dret sobre Andorra, va continuar buscant la fórmula per aconseguir una major influència al país, si bé sense acceptar majoritàriament les tesis annexionistes sorgides al segle XIX i expressades per Antoni Valls, Bonifacio Ullrich o Juan María Sánchez de Campa. De l'altra, la visió francesa predominant era la d'assegurar-se una posició preeminent al país, sempre sota la

por d'una hipotètica annexió d'Andorra a Espanya, mentre que en diverses ocasions va arribar a negar, fins ben entrat el segle XX, l'existència d'una nacionalitat purament andorrana, tractant en la legislació els ciutadans andorrans com a ciutadans de l'Imperi colonial francès. Menció a part mereix també la posició del catalanisme: ja amb Valentí Almirall, el catalanisme polític es va interessar per Andorra, tot i que no des d'una visió pancatalanista. La crítica a la posició del bisbe d'Urgell al país va ser una constant dins d'un catalanisme que veia Andorra com un país de llengua, cultura i tradicions catalanes, però que acceptava la seva estructura política independent de Catalunya, tret de visions annexionistes minoritàries representades per personalitats com Joaquim Miret i Sans. En tot cas, és evident que durant els anys vint el catalanisme es va interessar cada vegada més per Andorra: fins i tot l'any 1926 s'hi va establir un escamot d'Estat Català, amb l'objectiu d'enviar informació a Francesc Macià sobre les possibilitats de començar una invasió militar de Catalunya a través d'Andorra, un complot que finalment es va portar a terme a Prats de Molló.

En aquest nou context dels anys vint, Guitart —un copríncep proper al catalanisme cultural i lingüístic, que no pas polític— va apostar inicialment per no interferir excessivament en la política de concessions de l'executiu andorrà i per establir contactes amb el Govern de Madrid per tal de millorar les relacions comercials entre Andorra i Espanya, cosa que va aconseguir amb el restabliment de les franquícies duaneres. Però les concessions impulsades pel Consell General durant aquella dècada continuaven sense tenir els resultats esperats i la intervenció episcopal no es va fer esperar. Les importants concessions per a l'explotació hidroelèctrica a les Valls d'Andorra que havien estat atorgades als anys deu a Enric Caminals i a Robert Pradiers —que l'havien transferit a la societat francesa Le Nickel sense el consentiment del Consell General l'any 1919— van caducar definitivament els anys 1927 i 1928; la concessió Romanyà d'explotació minera també es va declarar caducada l'any 1920 per no haver estat ratificada pel Consell, i els últims intents de concessions abans de Fhasa també van ser un fracàs rotund, amb l'anul·lació de diversos contractes, com el del francès Pierre Jary l'any 1927, que va renunciar a la construcció de

carreteres al país, o la també fallida concessió de 1928 a Pierre Forgeot i Lorenzo Gómez-Quintero per a l'explotació de salts d'aigua, l'establiment d'una entitat bancària al país i un dret preferencial sobre l'explotació minera, en el que fou el precedent directe de la concessió de Fhasa, que va caducar el gener de 1929 per no haver estat ratificada pels coprínceps. I encara trobaríem una darrera concessió fallida: el mes de maig de 1930, la societat australiana Brooms Syndicat pretenia instal·lar al país una casa d'apostes de curses de cavalls a canvi de la construcció d'un hospital, un asil, un balneari i infraestructures. Tot i ser acceptada pel Consell, aquesta concessió va ser anul·lada unilateralment pels dos coprínceps el desembre de l'any 1930, basant-se en els acords de 1881 i sobre la base que la concessió era immoral i podia atemptar contra l'ordre públic del país. En aquell moment, els dos coprínceps havien deixat enrere la política poc intervencionista d'inicis de la dècada per passar a controlar directament les concessions que impulsava i atorgava el Consell, fet que va ajudar a l'èxit de la concessió amb Fhasa.

Aquesta decisió confirmava que la lluita per la sobirania d'Andorra estava més viva que mai: durant tota la dècada dels anys vint, el Consell General va veure com les concessions que havia gestionat havien fracassat, bé per l'incompliment dels concessionaris, bé per la no aprovació dels coprínceps, que conservaven el dret d'impugnar les decisions del Consell General. Però no va ser només amb les concessions on l'esperit intervencionista dels coprínceps es va manifestar, fet que va generar un gran clima de tensió entre ells i el Consell General.

9.2.4. LA QÜESTIÓ POSTAL I EL PROCÉS DE REAFIRMACIÓ NACIONAL

La qüestió postal és un bon exemple d'aquesta lluita de poders i influències. L'establiment d'un servei de correus estrangers al país que permetés un contacte fluid entre Andorra i els seus veïns va ser un objectiu important per als que volien augmentar la seva influència a les Valls. Tot i que el telègraf i el telèfon, a més de les carreteres, ja facilitaven les comunicacions amb l'exterior, als anys vint del segle XX encara no hi havia a Andorra un servei postal ben organitzat, fet que no

significa que no hi hagués un rudimentari sistema de correus, que existia probablement des d'inicis del segle XIX gràcies a la tasca de traginers convertits en carters vianants. El 1877, el primitiu servei postal es va professionalitzar molt lleugerament i s'instal·là a l'Hostal Calones d'Andorra la Vella ocupant a tres ciutadans andorrans encarregats de vendre segells francesos o espanyols, segons la destinació de la carta, amb el correu interior exempt de franqueig. Entrada la dècada de 1920, Andorra no tenia un servei postal propi, i ni Espanya ni França havien pogut implantar el seu sistema al país. La situació va començar a canviar el 1926, quan el suís Friedrich Weilenmann va proposar al Consell encarregar-se de l'organització d'un sistema postal propi andorrà. Desestimada la proposta pel Consell General l'any 1927, que va optar per impulsar una concessió per a la creació i monopoli de segells andorrans a canvi de 13.000 pessetes, el Govern espanyol de Primo de Rivera va optar unilateralment l'any 1928 per crear un servei postal espanyol professionalitzat a Andorra, cosa que va acabar provocant el fracàs de la concessió postal del Consell i l'empitjorament de les relacions entre els consellers i el copríncep Guitart, que, tot i les reticències inicials, va acabar acceptant el servei postal espanyol. La qüestió postal no es va resoldre fins a l'any 1930, quan els dos coprínceps, sense consultar-ho al Consell General, van acceptar l'establiment a Andorra d'un sistema postal dual, espanyol i francès.

Davant la posició intervencionista dels coprínceps, el Consell General va impulsar diverses iniciatives amb un fort component de reafirmació nacional. La declaració de la Mare de Déu de Meritxell com a patrona de les Valls d'Andorra l'any 1914 i la seva coronació oficial el dia 8 de setembre de 1921 en són un bon exemple. Estretament lligat a aquest acte de gran simbolisme, es va adoptar com a himne nacional andorrà una composició amb lletra del copríncep Benlloch i música de mossèn Enric Marfany que va ser interpretada per primera vegada en aquell acte multitudinari. Però probablement la tasca més important del Consell en aquest sentit nacional va tenir lloc l'any 1922, quan es va començar a desenvolupar l'ensenyament públic andorrà, basat en la contractació d'un mestre a cada parròquia responsable de l'escola comunal, obligatòria fins als dotze anys per a nois i noies del

país.

Aquest nacionalisme andorrà va prendre embranzida a mesura que els coprínceps van començar a tenir un major intervencionisme respecte a les accions del Consell General. A la dècada de 1930 —i especialment amb els fets de 1933— va agafar un impuls definitiu, coincidint amb una concessió que canviaria la història del país: Fhasa.

9.3. Fhasa i la Revolució de 1933

9.3.1. LA CONCESSIÓ DE FHASA

El 27 de març de 1929 es va esdevenir un dels majors punts d'inflexió de la història contemporània d'Andorra, quan el Consell General va signar un contracte de concessió per a l'explotació de salts d'aigua, mines i publicitat, a favor d'Andreu Bous-sac i Lorenzo Gómez-Quintero, que ja havia participat un any abans d'una concessió no ratificada juntament amb Pierre Forgeot. Tant la concessió de 1928 com la definitiva del 27 de març de 1929 s'havien començat a estudiar per part d'inversos estrangers l'any 1927, de la mà del jove enginyer barceloní Lluís Creus Vidal i de l'enginyer suís Alfred Würth Rahm, amb el suport econòmic dels industrials catalans Damià Mateu i Bisa i el seu fill Miquel Mateu i Pla.

El triomf d'aquesta darrera concessió es va deure a l'impuls decisiu dels coprínceps, que van apostar-hi en detriment de la que havia impulsat el Consell General l'any anterior. Tot i ser aquesta una mostra del fort intervencionisme dels coprínceps amb què va acabar la dècada de 1920, és innegable l'eficàcia de la seva concessió per al país. El fet que els concessionaris fossin empresaris de prestigi als seus respectius països va significar per als coprínceps una garantia d'èxit que va decantar la balança. Amb tot, tant la concessió de 1928 com la de 1929 compartien els mateixos protagonistes: la família Mateu com a inversora inicialment a l'ombra, i com a concessionaris l'empresari espanyol i president de la Cambra de Comerç espanyola a París, Lorenzo Gómez-Quintero, i l'empresari francès André Boussac, tots dos amb connexions financeres amb l'aleshores ministre francès de Treballs Públics Pierre Forgeot. Plegats formaven el consorci hispanofrancès que havia de garantir el funcionament tècnic i financ-

er de l'empresa que va sorgir de la concessió: Forces Hydroelèctriques d'Andorra, SA (Fhasa), encapçalada per Miquel Mateu i Pla i constituïda oficialment el 5 de març de 1930 amb un capital social de deu milions de pessetes, repartit a parts iguals entre inversos francesos i espanyols i amb una presència testimonial de capital andorrà. Paral·lelament, es va crear la societat Easa, que seria l'encarregada de distribuir l'energia produïda per Fhasa.

La concessió aprovada preveia la construcció i explotació hidroelèctrica per un període de setanta-cinc anys de tres salts d'aigua: un a Escaldes, un a Sispony i un a Arcavell. A més, Fhasa es reservava el dret d'explotació minera al país durant deu anys i el monopoli publicitari de les Valls. A canvi d'aquestes explotacions, l'empresa hauria de pagar al Consell General un cànon anual —que s'iniciaria el 1935 amb 8.000 pessetes, continuaria el 1940 augmentat a 13.000 pessetes i es mantindria estable a partir de l'any 1946, quan haurien de pagar anualment 25.000 pessetes— i també hauria d'electricificar completament el país, oferint un 10 % de l'electricitat produïda a uns preus reduïts que acabaran sent de 0,15 ptes./kWh per enllumenat públic, 0,06 ptes./kWh per a usos domèstics i 0,10 ptes./kWh per a usos industrials.

A més d'aquestes dues clàusules, la concessió preveia aconseguir per al país una millora de les infraestructures interiors que el Consell ja reclamava anys enrere: la millora i construcció de carreteres, ja que amb la concessió Fhasa es va comprometre a reparar la carretera de Soldeu al Pas de la Casa, a més del camí veïnal d'Escaldes a Encamp, i a construir noves carreteres: d'Andorra la Vella a Escaldes, per acabar comunicant la capital amb Encamp, d'Encamp a Canillo, de Canillo a Soldeu i d'Andorra la Vella a Ordino passant per la Massana, cosa que permetria tenir tot el país comunicat amb una primera xarxa viària nacional completa. Per a la construcció d'aquestes carreteres, Fhasa va subcontractar una empresa lleidatana: Firmes y Construcciones SA, que va portar al país centenars d'obriers de la construcció revertint una dramàtica situació demogràfica que havia fet disminuir progressivament la població andorrana durant tot el segle XX fins a arribar l'any 1930 a un mínim poblacional de 4.042 habitants, lluny dels aproximadament 5.500 que hi havia l'any 1860.

La creació d'una xarxa viària andorrana era vista

pel Consell com una de les solucions necessàries per acabar definitivament amb la crisi econòmica que afectava les Valls des de finals del segle XIX. Era tal el desig de les autoritats andorranes d'obtenir noves carreteres per al país que fins i tot el síndic general entre 1928 i 1933, l'encampadà Roc Pallarès i Rossell, ho va fer públic el gener de 1929 en una entrevista atorgada a Domènec de Bellmunt al diari catalanista *La Publicitat*, on afirmava que el que més desitjava aconseguir per a Andorra era la carretera França-Espanya travessant les valls. En aquell context, Andorra era vista des del romanticisme, el misteri i amb el privilegi d'un paisatge natural, pintoresc i tradicional, amb estanys, muntanyes i aigües termals. I els primers anuncis d'hotels promocionats sota el reclam d'un preu econòmic —com la Fonda Pol de Sant Julià de Lòria, l'Hotel Oros d'Encamp o l'Hotel Calones d'Andorra la Vella— sortien al *Bulletí de la Societat Andorrana de Residents a Barcelona*, una publicació apareguda el 1929. Amb les noves carreteres, Andorra aspirava a deixar de ser aquell indret inhòspit i de difícil accés on només uns pocs podien arribar per convertir-se en un país obert al turisme exterior i a la inversió estrangera. I gran part de culpa d'aquest procés la va tenir la concessió a Fhasa del març de l'any 1929.

9.3.2. LA VAGA DE 1931 I ELS LÍMITS DE LA SOBIRANIA

El març de l'any 1930 van començar les obres, envoltades de polèmica des del primer moment. Pel que fa als tres salts d'aigua previstos a Escaldes, Arcavell i Sispony, Fhasa només va poder-ne construir un, el d'Escaldes, que aprofitava les aigües del Valira d'Orient i del riu Madriu, que va ser inaugurat el 4 d'agost de 1934. Pel que fa a les carreteres, les obres havien començat mesos abans de la constitució oficial de Fhasa i Easa i a l'inici semblava que els terminis de construcció es complirien amb escreix. El desembre de 1930 ja es donava per finalitzada la carretera d'Andorra la Vella a Escaldes, mentre que la construcció de la carretera d'Encamp a Soldeu i d'Andorra la Vella a Ordino per la Massana continuava a bon ritme. Totes aquestes obres van portar al país centenars d'obriers, una xifra propera als 1.200 treballadors —1.000 treballant per a Fhasa i 200 contractats

per Firmes y Construcciones SA—, el que representava gairebé el 20 % de la població d'Andorra. Va ser una espectacular pujada demogràfica que va tenir lloc en pocs mesos i que, a més, va comportar l'entrada a la tradicional Andorra d'ideologies i conflictes socials que fins aleshores tan sols s'havien conegut des de la distància a través dels emigrants andorrans a l'estranger. Andorra va experimentar tota la conflictivitat política i social que des de feia anys ja es vivia a Espanya, a França i a la major part del continent europeu. I la tensió no va tardar a esclatar: el 21 de març de 1931 va tenir lloc la primera vaga obrera moderna de la història d'Andorra, on els obrers reclamaven un augment de salaris i la millora de les condicions laborals.

La vaga va ser clau per a la constitució del servei policial d'Andorra i el 15 de maig de 1931 es va crear el primer cos d'ordre del país. El nou cos, compost per cinc agents i un cap, havia de vetllar pel bon funcionament de les instal·lacions de Fhasa, controlar els estrangers transeünts i residents al país, prevenir i castigar delictes i fer complir les lleis del país i els decrets existents. Els agents del cos eren proposats per la direcció de Fhasa, que també pagava una part del sous i les despeses, i els nomenaments eren aprovats pels dos veguers, els dos batlles i el Consell General.

D'aquesta manera, l'ordre públic del país passava a ser assumit en bona part per Fhasa, que també tenia el monopoli elèctric i una posició econòmica preeminent respecte el Consell General. A més, pel gran pes que tenien els seus treballadors al país, a la pràctica era Fhasa qui hi regulava el dret laboral, impulsava la política d'habitatges per als seus obrers —que els va portar a construir tres edificis i barraques temporals— i fins i tot dinamitzava la política sanitària: si bé cada parròquia disposava d'un metge, no va ser fins al 1931 que es va construir el primer centre sanitari de les Valls, a tocar de l'actual plaça del Copríncep Benlloch d'Andorra la Vella. També el sistema bancari andorrà va néixer de la mà de Fhasa, amb el Banc Agrícola i Comercial, conseqüència del monopoli bancari dels concessionaris. Aquest monopoli va acabar el 1934, quan l'Agrícola i el Consell General van autoritzar l'establiment d'una sucursal de la Caixa de Pensions de Barcelona a la plaça Rebés d'Andorra la Vella, inaugurada el juny de 1935. La Caixa va impulsar la primera biblioteca de les Valls, instal·lada

a la sucursal.

Fhasa va assumir les funcions pròpies d'un estat aprofitant la feblesa administrativa de la sindicatura andorrana. Tot i això, als anys trenta, el Consell va continuar amb el lent procés d'implementació estatal —o si més no de reafirmació estatal— que ja s'havia iniciat feblement la dècada anterior, fet que provocà un nou augment de les tensions entre el Consell, Fhasa i els dos coprínceps. En aquells moments, la major preocupació del Consell General continuava sent la construcció de les carreteres, mentre que, per als coprínceps i els directius de Fhasa, la qüestió de més importància era el manteniment de l'ordre públic al país.

Les obres de construcció de la central d'Escaldes i les de la carretera van continuar al llarg de 1932 i 1933. El gener de l'any 1932, la carretera d'Andorra a Escaldes ja portava mesos en funcionament, mentre que perquè arribés a Encamp encara faltava el ferm de la via i la sortida des d'Escaldes; d'Encamp a Canillo, la carretera estava pràcticament finalitzada —excepte el tram del pont de Mereig—; la de Canillo a Soldeu també estava força avançada, i la carretera d'Andorra a Ordino era la que en aquells moments estava en un estat inicial. Semblava que els concessionaris podrien complir amb el termini pactat de tres anys i mig per a la construcció de totes les carreteres. De fet, l'abril de 1932 es donaven per finalitzades les obres de la carretera d'Andorra a Escaldes i d'Encamp a Ransol, que enllaçaria definitivament Andorra amb França a través del Pas de la Casa des de l'any 1933. Però aquesta darrera carretera, juntament amb la d'Andorra la Vella a Ordino, va ser lliurada definitivament als coprínceps el 16 de setembre de 1935, un cop vençut el termini per a la seva construcció. Això, sumat al fet que el Consell General va considerar com un incompliment per part de Fhasa de les clàusules de la concessió en no haver respectat el traçat tècnic de les citades carreteres estipulat al contracte, va motivar una queixa formal del Consell als coprínceps demanant l'anul·lació de l'acta de lliurament d'aquestes carreteres, cosa que va portar a una situació de gran tensió entre el Consell i Fhasa, i fins i tot es va plantejar la caducitat de la concessió per incompliment de contracte.

La concessió a Fhasa, tot i els beneficis que va

representar per al país, també va agreujar el debat sobre la sobirania dels andorrans. Fhasa s'havia convertit en una societat amb atribucions d'estat. A més, l'economia andorrana es sustentava gairebé al cent per cent en el capital i inversors de l'empresa, que eren estrangers. Per tant, a la dependència política dels coprínceps, se li havia de sumar una dependència econòmica total del capital estranger. Aquesta situació va provocar recels i disputes que van vertebrar el sentiment nacionalista andorrà d'aquells anys. Aquestes tensions no es van traduir en una oposició a la figura dels coprínceps —considerats com a genuïnament andorrans— o als beneficis que havia aportat Fhasa al país, sinó en un cert rebuig, per part d'alguns consellers, a decisions unilaterals dels coprínceps, així com a l'actitud del consell d'administració de Fhasa, que, si bé reclamava al Consell General mesures dràstiques quan ho considerava necessari —com el restabliment de l'ordre al país durant la vaga del mes de març de 1931—, a l'hora de complir clàusules de la concessió com la construcció definitiva de les carreteres, optava per dirigir-se als coprínceps, obviant així el paper del Consell General. La clau d'aquestes lluites entre Consell i coprínceps, doncs, gravitava sobre la delimitació de les atribucions de cadascun.

9.3.3. LA REVOLUCIÓ ANDORRANA DE 1933

Durant tota la dècada dels trenta, les rivalitats polítiques es van accentuar al país. Per un costat, el copríncep episcopal va veure com a Espanya va néixer el 1931 un règim polític laic, la Segona República, que a Andorra va intentar aconseguir influència a través de figures diplomàtiques no reconegudes pel dret andorrà. El primer va ser l'advocat Andreu Massó, que va arribar el 1931 com a delegat cultural del Govern espanyol. L'any 1934 va ser Josep Tarongí, aquest sí reconegut oficialment per Espanya com a delegat de la República a Andorra. La presència de diplomàtics espanyols al país —amb l'aquiescència inicial del Consell General en el cas de Massó— va generar la desconfiança del copríncep francès i del copríncep episcopal cap al Govern de Madrid i també cap al Consell General. A més, la pressió del catalanisme republicà sobre la figura del copríncep episcopal no va fer més que augmentar durant la Segona República espanyola i va arribar a uns màxims de tensió l'any 1934 amb

un encès discurs al Parlament de Catalunya del diputat urgellenc d'Esquerra Enric Canturri (1897-1971), que va reclamar l'autodeterminació d'Andorra i la pèrdua dels drets sobre Andorra dels dos coprínceps. L'aparició del moviment obrer al país, els aire annexionistes de la Segona República espanyola —que deixava en una posició delicada el copríncep mitrat—, la concessió que subordinava econòmicament Andorra al capital estranger, la Generalitat catalanista que buscava guanyar major influència a les Valls, la República Francesa —amb el copríncep Albert Lebrun des de maig de 1932— que no volia perdre poder al Principat i, finalment, el Consell General liderat per Roc Pallarès, que volia aconseguir més poder de decisió enmig dels poders fàctics i amb la pressió creixent dels andorrans que abans havien emigrat i que ara a poc a poc tornaven a casa. Aquests eren els ingredients d'un còctel explosiu que va esclatar l'any 1933 en una Andorra encara agrícola, però ja en el camí de la modernització. Aquell any es va esgotar el sistema polític vigent a Andorra —fruit de la Nova Reforma de 1866 i dels esdeveniments coneguts com la Qüestió d'Andorra que tingueren lloc entre 1881 i 1886. El sufragi censatari que blindava les oligarquies del país va donar pas el 1933 al sufragi universal masculí, gràcies al que es coneix com a Revolució Andorrana de 1933.

Aquest episodi va tenir com a protagonistes un grup d'andorrans que, retornats al país després d'haver emigrat anys abans, van començar a reivindicar, des de la tardor de 1932, un procés democratitzador de la política a Andorra. Aquestes demandes es van difondre amb força gràcies al *Butlletí de la Societat Andorrana de Residents a Barcelona*, una publicació que va ser substituïda l'any 1932 per *La Nova Andorra*, i també des de la vessant francesa per l'Amical Franco Andorrana de Besiers, fundada el 1928, i la seva portaveu, *Le Réveil de l'Andorre*, sense menystenir el paper de la revista *L'Alt Urgell* que, tot i fer-ho des d'una vessant catalanista i clarament partidista, també es va situar al costat de les demandes democratitzadores d'Andorra.

De les paraules i la propaganda es va passar als fets el 14 de desembre de 1932, quan 231 andorrans van lliurar al Consell General una petició on es demanava el vistiplau del Consell i dels coprínceps

a una reforma de la llei electoral que permetés a tots els homes majors d'edat del país participar a la política andorrana com a votants i com a càrrecs electes. Entre els signants hi havia persones de rellevància i que van tenir en els anys següents una important participació en la vida pública de les Valls, com Pere Torres, que va ser síndic entre el setembre de 1933 i el juliol de 1936; els futurs consellers Antoni Picart, Alexandre Altimir o Bonaventura Coma, entre d'altres; Joan Solsona, batlle francès des de gener de 1934; els empresaris del tabac Julià Reig Roqueta i Agustí Marfany; propietaris com Anton Maestre de la casa Molines i hotelers com Xavier Pla Pujol, Bonaventura Coma o Josep Pol. Era una llista clarament heterogènia, amb representació dels diversos estaments de la societat andorrana, que demostra que la Revolució dels Joves només és vàlida si es té en compte que molts dels impulsors eren persones que van emigrar d'Andorra en la seva joventut, però que l'any 1933 ja es trobaven en plena maduresa.

La proposta presentada per escrit al Consell va ser traslladada per alguns dels consellers el gener de 1933 al prefecte dels Pirineus Orientals i delegat del copríncep francès per als assumptes d'Andorra, François Taviani, que va fer als consellers una contraproposta de la mà del veguer adjunt, Josep Carbonell, ja que el veguer francès Charles Romeu, al càrrec des de 1887, es trobava incapacitat per una malaltia que el va dur a la mort el 5 de març de 1933. El 5 d'abril de 1933, entre trenta i vuitanta homes van entrar per la força a la Casa de la Vall, on estava reunit el Consell General, i van retenir els consellers, tot cominant-los a signar la proposta de reforma electoral que havia estat presentada el desembre de 1932. La proposta va ser acceptada pels membres del Consell i es va establir al país el sufragi universal masculí per als andorrans majors d'edat i es van obrir al públic les sessions del Consell General. El vot femení va haver d'esperar fins a l'any 1970 per ser reconegut a Andorra, però ja als anys trenta van aparèixer les primeres veus crítiques amb la marginació política de la dona.

Però cap dels dos coprínceps no podia permetre que un grup de ciutadans assaltés una sessió del Consell General i obligués els consellers a aprovar un important decret dotant el Consell d'un poder de decisió i d'una plena sobirania de la qual en aquells moments no disposava. Acceptar-ho repre-

sentava un perillós precedent que podia acabar amb la sobirania dels coprínceps sobre Andorra o, almenys, amb una pèrdua de les seves atribucions i la seva capacitat política. És per aquest motiu que tots dos coprínceps van actuar de forma conjunta i van portar la qüestió al Tribunal de Corts. Aquest òrgan, que havia de delimitar les competències i extralimitacions del Consell General, va dictaminar el 10 de juny de 1933 en favor dels coprínceps obligant a la destitució del Consell General mentre els dos coprínceps negociaven una nova reforma electoral que acceptés el sufragi universal masculí per als andorrans majors de 25 anys. Però la resolució del Tribunal de Corts no va posar fi a la inestabilitat política, ja que el Consell destituït no va acceptar la sentència, es va declarar en rebel·lia i els impulsors de la reforma electoral es van constituir en un nou moviment polític, la Unió Andorrana, que reivindicava els fets del 5 d'abril de 1933 i volia establir una delimitació clara de les funcions dels coprínceps i del Consell General sota la bandera de la modernització d'Andorra.

Davant la darrera desobediència del Consell General, els coprínceps van continuar maniobrant per recuperar el control polític de les Valls. Entre finals de juliol i principis d'agost de 1933 va prendre forma la possibilitat d'una intervenció militar francesa a Andorra amb el beneplàcit de la Mitra d'Urgell i amb l'objectiu de restablir el poder dels coprínceps al país. El 19 d'agost de 1933 van entrar pel Pas de la Casa una cinquantena de gendarmes francesos liderats per René Baulard, als quals es van afegir vint més el 27 d'agost, en el marc de les noves vagues de Fhasa: els centenars d'obriers residents al país van continuar convocant mobilitzacions laborals que França va aprofitar per mantenir la gendarmeria a Andorra més enllà de les eleccions del 31 d'agost de 1933. Els gendarmes es van quedar fins al 9 d'octubre, un cop finalitzada una nova vaga de Fhasa convocada el 26 d'agost.

La gendarmeria va assolir ràpidament el seu objectiu: a més de controlar l'ordre públic del país, va aconseguir que el Consell provisional acceptés la celebració de noves eleccions. En el nou Consell, vuit dels vint-i-quatre nous consellers havien signat la petició de sufragi universal del desembre de 1932. Amb el nou Consell, però, les

tibantors entre els coprínceps i els consellers no es van aturar i la inestabilitat política va continuar a l'ordre del dia.

9.3.4. BORÍS I I RÀDIO ANDORRA

El juliol de 1934, Borís Skóssyrev, membre de la petita burgesia russa, de trenta-quatre anys, es va autoproclamar rei d'Andorra sota el nom de Sa Molt Serena Altesa Borís I, Príncep de les Valls d'Andorra, Lloctinent de Sa Majestat el Rei de França, Defensor de la Fe. El seu regnat unilateral, proclamat des de la Seu d'Urgell després d'haver estat expulsat d'Andorra dos mesos abans davant les seves pretensions, que no tenien el suport del poble andorrà, va durar deu dies, fins que el 21 de juliol de 1934, a petició del copríncep Guitart, una parella de guàrdies civils el va detenir a l'Hotel Mundial de la Seu d'Urgell i després de ser enviat a Madrid va ser expulsat a Portugal.

Tancat l'afer Borís i amb una certa estabilització dels conflictes obrers a Andorra, el Consell General que havia sorgit de les eleccions de 1933 va continuar en la mateixa línia que el seu antecessor. Un dels darrers motius de malestar entre el Consell i els coprínceps —especialment amb el francès, que va intervenir més en la política andorrana a partir de 1934— va ser l'impuls d'una nova concessió per part del Consell: l'establiment d'una estació radioemissora. La ràdio a Andorra va iniciar la seva història el 19 d'agost de 1935, quan el Consell va concedir a Bonaventura Vila Ribes, un andorrà resident a Barcelona, l'autorització en exclusiva durant trenta anys per instal·lar i explotar al país una estació de ràdio, amb l'objectiu de difondre la cultura, l'art i l'ensenyament al país i a tots els qui l'escoltessin, sempre que es quedés al marge de qualsevol tendència política, a canvi de 6.000 pessetes de garantia i 10.000 pessetes de cànon anual. Aquesta concessió mai no va ser benvista per França, que desconfiava d'una emissora de llarga difusió que s'escapés del control estatal i de la qual tampoc podia treure beneficis a través del cànon publicitari.

L'afer de la ràdio va alimentar les grans tensions que ja hi havia entre el Consell General i el copríncep francès per culpa de Fhasa. El nou Consell va mostrar repetides vegades a França el seu malestar per l'incompliment de diverses clàusules del contracte de concessió, i considerava que ni el preu de

l'electricitat per als andorrans, ni els terminis ni el traçat de les carreteres, ni alguns pagaments econòmics s'havien fet segons el que estipulava la concessió. Tot plegat va portar el Consell a demanar l'extinció del contracte de concessió, una dura mesura que mai no va ser acceptada pel copríncep francès, demostrant una vegada més la posició de superioritat política del copríncep davant del nou Consell General.

A la primavera de 1936, les relacions entre França i Andorra estaven totalment enquistades. A la vegada, tot i els enfrontaments, era innegable que Fhasa havia canviat radicalment un país que es trobava ara en una ràpida evolució política, econòmica i social. Però l'esclat de dos conflictes que tindran conseqüències directes al país, la Guerra Civil espanyola (1936-1939) i la Segona Guerra Mundial (1939-1945), va afectar momentàniament l'evolució d'Andorra i va donar lloc a un dels períodes més convulsos de la història del Principat.

9.4. Andorra, de guerra en guerra

9.4.1. L'ESCLAT DE LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA

El 17 de juliol de 1936 va esclatar un conflicte armat que va tenir repercussions directes en el present i futur d'Andorra: la Guerra Civil espanyola. El cop d'estat militar es va trobar amb una àmplia oposició a diverses regions d'Espanya, i l'Estat espanyol es va dividir en dues àrees d'influència: el bàndol republicà i el bàndol rebel. A Catalunya, els colpistes van ser derrotats en un primer moment gràcies a la forta resistència de milers d'obriers que es van enfrontar armats als militars revoltats amb especial cruïsa als carrers de Barcelona. La derrota colpista a la capital catalana va donar lloc a una ràpida expansió i a un clar lideratge polític dels obrers autoorganitzats, molts dels quals afiliats a sindicats anarquistes com la CNT i la FAI i a d'altres d'inspiració comunista com la UGT. Els darrers dies de juliol es van formar a diverses poblacions catalanes els Comitès Locals de Milícies Antifeixistes i les comarques de l'Alt Urgell i la Cerdanya no en van ser una excepció. Amb el control efectiu del territori per part dels

milicians, la frontera catalanoandorrana va quedar sota control dels anarquistes, que havien iniciat a tot Catalunya un procés de revolució social que va anar acompanyat d'una forta repressió cap a aquelles persones que eren considerades enemics de la causa republicana: eclesiàstics, gent adinerada i militants de partits de dretes, que van ser expropiats, empresonats i en alguns casos assassinats. Davant aquesta repressió, milers de persones van decidir, a la darrera de juliol de 1936, emprendre el camí de l'exili, i centenars van arribar a Andorra. Entre els primers refugiats hi havia el copríncep Justí Guitart.

Així, la primera conseqüència del conflicte per a Andorra va ser un degoteig constant de refugiats que van entrar al país fugint de la persecució a Catalunya. Paral·lelament, els milicians de la Seu d'Urgell van aprofitar la situació de poder i control de la frontera per iniciar incursions cap Andorra, on es coaccionava refugiats que s'hi havien instal·lat. A més, al país hi havia una important colònia d'obriers espanyols sindicats il·legalment a la CNT i la UGT que podien establir contactes amb el Comitè de la Seu, un motiu de gran preocupació per a molts ciutadans andorrans i també per als refugiats nousvinguts.

La situació bèl·lica va generar grans problemes de subministrament de mercaderies. La guerra va provocar una forta davallada del valor de la pesseta i la inflació anava a l'alça, mentre que el franc augmentava de valor i dificultava les transaccions econòmiques des d'Andorra, on la pesseta era la moneda més utilitzada. La situació també va preocupar França, que començava a sospitar d'una possible invasió anarquista al país. Ja a l'agost, el copríncep Guitart havia decidit marxar definitivament d'Andorra per instal·lar-se a Sanremo, davant el que ell considerava un perill imminent de captura per part dels anarquistes.

9.4.2. EL RETORN DELS GENDARMES

El mes de setembre, mentre la repressió continuava a Catalunya i la guerra s'abocava a una llarga durada, la situació va fer un gir clau per a Andorra. Mentre que el Consell General havia iniciat per raons d'estricta necessitat els primers tractes comercials amb el Comitè de la Seu i es negava a acceptar l'ajuda que França oferia des de finals d'agost per al control de l'ordre públic al país amb l'enviament de

gendarmes, els serveis del copríncep francès van actuar unilateralment. El 26 de setembre, el Consell General es va reunir de forma secreta —cosa que era il·legal des de 1933— i va votat a favor de l'entrada de gendarmes a Andorra, després d'un darrer oferiment d'ajuda francesa en forma d'últimàtum. En una ajustada votació —on no van ser presents tots els consellers— es va acceptar l'ajuda francesa, però la decisió es va filtrar i part de la població va exigir al Consell una nova reunió oberta la mateixa tarda del dia 26. En aquesta sessió, el Consell va acceptar retirar el suport a la intervenció francesa mentre es convocava un referèndum a cada parròquia on es preguntaria a la població sobre la conveniència o no de l'entrada de gendarmes al país.

Els resultats del referèndum van mostrar, a excepció de la parròquia de Sant Julià, una clara oposició de la població andorrana a l'entrada dels gendarmes, però la votació va arribar tard: la matinada del 27, la Gendarmeria francesa va entrar al Pas de la Casa per ordre expressa del copríncep francès. El motiu? Assegurar la protecció dels andorrans residents, gestionar l'entrada de refugiats al país i protegir els interessos francesos a les Valls. El pretext últim donat per França per fer entrar la Gendarmeria sense esperar l'aprovació definitiva del Consell va ser un suposat intent de cop d'estat anarquista a Andorra que hauria estat planificat per al mateix dia 27 de setembre al matí. Aquesta hipòtesi no es pot demostrar per falta de proves documentals fidedignes —més enllà dels propis informes policials francesos, fàcilment desmuntables— i dels informes provinents de l'espionatge franquista que acceptaven la teoria francesa. Sembla, doncs, que si bé un dels motius principals per a l'entrada dels gendarmes al país era la protecció dels andorrans i els refugiats, també va ser clau la por de França a una hipotètica col·lectivització de Fhasa un cop la frontera francoandorrana quedés tancada per la neu i no hi pogués intervenir, amb tots els costos econòmics que això provocaria per França, que tenia grans interessos econòmics a Fhasa. França va buscar una excusa inapel·lable que fes que els andorrans acceptessin de nou la seva presència al país, i el suposat cop d'estat anarquista del dia 27 podria haver estat l'opció triada. Així doncs, la tardor de 1936, la Gendarmeria francesa es va in-

stal·lar a les Valls, una altra vegada sota el comandament de René Baulard, i es va fer amb el control de l'ordre públic, inclosa la frontera amb Catalunya. D'aquesta manera van acabar les incursions anarquistes i, a poc a poc, la Gendarmeria es va guanyar el favor de la població andorrana.

Una de les tasques més importants de la Gendarmeria a Andorra va ser la gestió dels refugiats. Es calcula que durant tot el conflicte entre 14.000 i 20.000 refugiats van passar per Andorra, on van ser acollits desinteressadament per desenes de famílies del país i pel Consell General, conscient del seu deure humanitari envers els refugiats que fugien del conflicte espanyol. La gran majoria van utilitzar Andorra com a zona de pas per entrar a França, on es van establir o bé van continuar el viatge cap a l'exili forçat o cap a l'Espanya franquista. És aquí on la Gendarmeria va jugar un paper decisiu, ja que l'autoritat francesa al país era l'encarregada de gestionar l'entrada i sortida de refugiats a Andorra, així com de fer els controls i les revisions sanitàries oportunes a uns refugiats que sovint arribaven en precàries condicions de salut degut a la duresa del recorregut que els havia portat a entrar a Andorra gràcies, en molts casos, a la tasca de guies andorrans i catalans. És difícil saber amb exactitud quants d'aquests refugiats es van establir a Andorra després de la Guerra Civil, però la xifra es podria situar en una forquilla d'entre 450 i 750, cosa que representaria entre un onze i un divuit per cent de la població total d'Andorra l'any 1940. Aquests refugiats es van convertir durant els anys posteriors en un altre dels motors del creixement econòmic del Principat, obrint nous comerços i dinamitzant l'economia andorrana.

9.4.3. LA CRISI DE SUBMINISTRAMENTS I LA FI DE LA GUERRA

A mesura que avançava la Guerra Civil —i especialment després de la victòria de Francesc Cairat a les eleccions al Consell General del desembre de 1936—, les autoritats andorranes van començar un progressiu apropament al general Franco. El Govern de Burgos va ser l'única autoritat espanyola que va respondre a les peticions d'ajuda dels andorrans, que necessitaven subministraments de queviures per a la població durant la guerra. Així, Franco va oferir, gràcies a la intermediació de Cairat, del director de Fhasa Miquel Mateu i del co-

príncep Justí Guitart, dues trameses de queviures per a les temporades d'hivern de 1938 i de 1939. L'ajuda però, no va ser desinteressada: a canvi, Franco va exigir aturades intermitents de la producció elèctrica de Fhasa —ja que l'energia produïda a Andorra durant la guerra era consumida a Barcelona—, un cert control dels refugiats que es van instal·lar a Andorra durant els anys posteriors al conflicte i es va assegurar una posició d'influència dins el Consell General un cop acabada la guerra.

La llarga guerra espanyola va acabar definitivament l'abril de 1939, dos mesos després que les tropes franquistes arribessin a la frontera del riu Runer. La pau, però, va ser un breu parèntesi, ja que el setembre de 1939 va esclatar la Segona Guerra Mundial (1939-1945).

9.4.4. LA SEGONA GUERRA MUNDIAL I LES XARXES D'EVASIÓ

En aquesta nova guerra, Andorra va haver de fer front, des de la neutralitat, a nous problemes econòmics, alimentaris i humanitaris. La dura postguerra espanyola afectava també les transaccions comercials del Principat i la guerra mundial no va fer més que empitjorar la situació, ja que ara també França es va trobar en una situació crítica. El racionament i el control dels preus per part del Consell, instaurats al país des de finals de 1936, es van mantenir durant la nova guerra en no poder assegurar els subministraments de queviures com l'oli, l'arròs, llegums secs o pa.

També aquí la qüestió dels refugiats va prendre una gran rellevància. D'ençà de l'ocupació nazi de França la primavera de 1940 i l'augment de les persecucions a jueus a tots els països europeus ocupats pels nazis, milers de persones —des de jueus a soldats aliats, molts d'ells paracaigudistes— es van veure obligades a creuar els Pirineus per fugir de l'horror nazi o, en el cas dels soldats, tornar als seus països d'origen per incorporar-se de nou al front de guerra. Amb l'objectiu de salvar la vida i seguir combatent el feixisme que representaven les potències de l'eix, evadits i soldats van creuar Andorra gràcies també, com havia passat durant la Guerra Civil espanyola, al coneixement del terreny dels guies autòctons i catalans, que els van ajudar a superar el gran desnivell de les muntanyes andorranes fins a entrar a Catalunya,

on van tenir com a destí els consolats i les seus d'associacions com la Creu Roja britànica a Barcelona. La gran majoria d'aquests guies formaven grups organitzats, que van aconseguir salvar milers de jueus perseguits i soldats aliats: les xarxes d'evasió. Aquestes xarxes, dirigides pels serveis secrets dels països aliats com la Gran Bretanya i per la resistència de països com França, Bèlgica o Polònia, es van nodrir d'agents que, en el cas d'Andorra, van tenir una importància rellevant degut a la posició geoestratègica del país, al bell mig del Pirineu. Desenes d'andorrans i de refugiats catalans van participar en aquestes xarxes, ja fos com a guies —com és el cas del català Antoni Forné— o com a agents indispensables per aconseguir espais segurs al país, com va ser el cas d'Eduard Molné, xofer i fill de l'Hostal Palanques de la Massana, des d'on actuava la xarxa d'evasió de Forné —que hauria salvat gairebé 400 persones. Com va passar en el cas del conflicte espanyol, és difícil saber amb exactitud quantes persones van travessar Andorra durant la Segona Guerra Mundial, ja que la xifra varia segons les fonts consultades: entre les xifres més rellevants, destaquem les 80.000 persones que l'historiador Josep Calvet estima que van creuar el Pirineu i les 8.000 que va calcular la prefectura de Perpinyà que van travessar la serralada per Andorra. El que sí que és evident és que, com va passar durant la Guerra Civil espanyola, Andorra va ajudar milers de refugiats a fugir de la repressió amb un indubtable èxit. Això es pot demostrar si comparem les xifres d'evadits detinguts a Sort i a la Seu d'Urgell —on hi havia la presó més propera a Andorra—: si bé a la capital del Pallars Sobirà trobem uns 3.000 detinguts, a la Seu d'Urgell només se'n comptabilitzen 485. D'altra banda, la coneguda llegenda negra d'Andorra durant la Segona Guerra Mundial, popularitzada amb un reportatge de la revista espanyola sensacionalista *Reporter* l'any 1977, no té suficients suports documentals i materials. Si bé és innegable que a tot el Pirineu es van cometre crims durant la guerra, representarien una xifra ínfima en comparació a la d'evadits que van arribar amb èxit al seu destí a través d'Andorra. En tot cas, és necessari un nou i profund estudi al voltant de l'evasió per Andorra durant la Segona Guerra Mundial, que amb mètode i rigor historiogràfic pugui desmuntar definitivament la llegenda negra popularitzada per la pseudohistòria, posant en valor el paper d'Andorra

a les xarxes d'evasió.

9.4.5. IGLÉSIAS, PÉTAÏN I DE GAULLE, COPRÍNCEPS EN TEMPS DIFÍCILS

Políticament, davant la guerra, Andorra es trobava en una nova cruïlla diplomàtica de difícil gestió. Després de la Guerra Civil espanyola, les relacions entre el Consell General encapçalat pel síndic Cairat i el nou executiu espanyol liderat per Franco van passar per un bon moment. Però el copríncep Guitart va morir el febrer de 1940. Amb el bisbat d'Urgell en seu vacant es va situar al capdavant el veguer episcopal Jaume Sansa, fins que el desembre de 1942 es nomena al ribagorçà Ramon Iglésias Navarri com a nou bisbe d'Urgell i copríncep d'Andorra (1943-1969). A França, després de l'ocupació nazi, Philippe Pétain es va situar al capdavant del règim de Vichy i es va convertir en el nou copríncep francès, amb la qual cosa Andorra va veure com els nazis es situaren a la frontera del Pas de la Casa. A aquelles altures, Andorra havia patit una forta regressió dels drets democràtics aconseguits l'any 1933, ja que l'any 1941, el veguer Sansa i el copríncep Pétain van suprimir per decret i amb el beneplàcit del Consell General el sufragi universal masculí, amb el pretext d'assegurar la pau social i l'estabilitat d'un país que s'estava convertint en un dels centres de l'espionatge europeu.

La supressió del sufragi universal no només s'explica amb l'esclat de la Segona Guerra Mundial. Amb les guerres, Andorra es va consolidar com un país d'acollida en constant creixement demogràfic gràcies a l'establiment de centenars de refugiats. En aquells anys, hi havia exiliats republicans que residien legalment al país, d'altres que ho feien il·legalment, persones de totes les tendències polítiques, espies internacionals i també activistes polítics de primera línia. Per aquest darrer motiu, la política d'acollida de refugiats per part d'Andorra no sempre va ser benvista per Espanya i França.

Entre els activistes polítics a l'Andorra d'aquells anys, destaquen els membres del maquis anti-franquista, moviment que durant la Segona Guerra Mundial estava organitzat en la clandestinitat i que també actuava a les Valls, cosa que va provocar enfrontaments dins el país entre la Guàrdia Civil i guerrillers, i que va motivar fins i tot una

nova entrada al país de la Gendarmeria francesa el 15 de novembre de 1944. Aquesta vegada, però, la intervenció francesa no tenia el suport del copríncep Iglésias, que va fer pujar a Andorra vint-i-cinc guàrdies civils amb l'escut de la Mitra d'Urgell a l'uniforme. En aquells moments, França ja havia estat alliberada i el general De Gaulle s'havia convertit en el nou president gal i, per tant, en copríncep. Però ni una guerra inacabada ni una dura postguerra van impedir a França i a Espanya tornar a actuar a Andorra amb diligència.

La Guàrdia Civil es va quedar a Andorra fins a l'abril de 1945, mentre que els gendarmes van aguantar fins a l'estiu, quan la Segona Guerra Mundial ja havia acabat a Europa i s'havia aconseguit mantenir la neutralitat i la independència d'Andorra. Nou anys després de l'inici de la Guerra Civil espanyola, Andorra per fi va veure com els veïns deixaven enrere dues guerres que havien afectat directament al país i podia, amb la pau, reprendre el creixement econòmic que havia iniciat als anys trenta. I encara més, amb els centenars de refugiats estrangers que van optar per establir-se de forma definitiva a Andorra.

9.4.6. TENSIONS DIPLOMÀTIQUES EN UN TEMPS CANVIANT

Les dues guerres van aturar el creixement econòmic d'Andorra i van deixar sense resoldre algunes de les qüestions més polèmiques entre el Consell General i els coprínceps, com l'estat de la concessió de Fhasa o el control de Ràdio Andorra.

A inicis dels anys trenta, el Consell General havia lluitat per aconseguir una major capacitat de gestió política dins del país. En aquest punt, el desenvolupament d'una feble Administració andorrana va esdevenir clau per als interessos del Consell i, paradoxalment, les dues guerres van beneficiar el creixement administratiu. Davant de problemàtiques com la inflació i la consegüent manca de liquiditat per a fer front a despeses imprescindibles, el Consell General va crear nous tributs que van començar a desenvolupar una política fiscal més moderna, que s'allunyava de la imposició fiscal tradicional i aconseguia un major control econòmic del país per part del Consell. Però els intents del Consell per controlar els seus comptes tampoc no es va salvar de polèmiques amb els coprínceps, que reclamaven aprovar i controlar els pressupostos emanats

del Consell General, fet que va provocar que el Consell no elaborés pressupostos anuals fins a l'any 1953.

El moment de tensió més important que es va viure al país immediatament després de la fi de la Segona Guerra Mundial va tenir lloc el desembre de 1945, quan es van celebrar unes noves eleccions al Consell General. L'any 1941, els coprínceps havien suprimir el sufragi universal masculí aconseguit amb la revolta de l'any 1933. Acabada la guerra, el nou copríncep francès, Charles de Gaulle, no va veure cap motiu per continuar amb aquesta restricció del vot —que havia quedat de nou restringit als caps de casa—, però el Consell va optar per fer les eleccions amb el sufragi censatari. Davant d'aquesta situació, De Gaulle va optar per adoptar una posició fèrria i va comunicar al copríncep episcopal que França no donaria validesa a les eleccions en no reconèixer el decret de 1941 de supressió del sufragi universal, que havia estat signat pel mariscal Pétain amb França ocupada pels nazis. Així, mentre el copríncep Iglésias Navarri, molt proper ideològicament al règim franquista, va donar suport als comicis del 16 de desembre de 1945 que van tornar a donar la victòria al síndic Francesc Cairat, França va trencar relacions amb Andorra. El sistema del copríncipat, garant de la independència i integritat del territori andorrà i més en moments de conflicte com els que havien suposat les dues guerres anteriors, va entrar en perill de descomposició, amb una interrupció de les relacions amb França que no es produïa des de la Revolució Francesa.

Tot i les tensions que anys enrere s'havien generat entre coprínceps i el Consell General, és indubtable que els consellers mai no havien volgut desprendre's de cap dels seus dos coprínceps, sinó regular les atribucions de cadascun dels agents polítics del país. La situació es va resoldre amb el Consell General tornant a acceptar el sufragi universal masculí el 23 d'agost de 1947, i d'aquesta manera es van restablir les relacions amb França. Sota aquest sistema democràtic, el síndic Francesc Cairat va continuar al capdavant de la política andorrana fins a l'any 1960.

9.4.7. UNA LENTA RECUPERACIÓ ECONÒMICA

Pel que fa a l'esfera econòmica, no es pot passar per alt la situació dels veïns d'Andorra entre el

1945 i el 1950: mentre França i tot Europa es recuperaven ràpidament de la guerra, Espanya continuava immersa en una greu crisi de postguerra, amb un racionament generalitzat que es va allargar fins al 1953, catorze anys després de la fi de la Guerra Civil espanyola. En aquest context, si bé Andorra podia augmentar el comerç amb França, les limitacions comercials amb Espanya expliquen la lenta recuperació del creixement econòmic de les Valls. Aquest fet, però, no significa que el procés d'acumulació de capital que experimentava el país des de la concessió de Fhasa s'aturés, ja que Andorra va continuar els darrers anys de la dècada dels quaranta pel camí que portaria el país al benestar dels anys cinquanta i a l'increïble creixement econòmic dels seixanta.

La ramaderia i l'agricultura continuaven sent les activitats principals de les Valls, però paral·lelament s'estava generant una nova riquesa de la mà dels intercanvis comercials —no sempre legals, amb el contraban com a gran protagonista als anys quaranta—, de l'obertura de nous establiments comercials regentats per refugiats espanyols i ciutadans andorrans i el creixement del turisme gràcies a la xarxa viària construïda als anys trenta. Només entre 1944 i 1949 la població andorrana va augmentar un 12,7 % i un nucli com el Pas de la Casa —fins llavors exclusivament ramader— va començar a convertir-se en un centre comercial. Lentament, Andorra va deixar de ser un país d'emigració per convertir-se en un país d'immigració gràcies a noves oportunitats laborals. Aquest camí ja s'havia obert amb la concessió de Fhasa i es va consolidar amb els refugiats que després de la Guerra Civil espanyola van optar per residir a Andorra. Aquests refugiats —que en alguns casos van ser víctimes d'abusos laborals— són part imprescindible del creixement econòmic d'Andorra durant la segona meitat del segle XX.

Bibliografia

Albert, Esteve.

Nadala 1994. La manera de viure d'abans i d'ara, Andorra la Vella: Editorial Andorra, 1994.

Arasa, Daniel.

La guerra secreta del Pirineu (1939-1944). Barcelona: Editorial Llibres de l'índex, 1994.

Badia, Francesc.

El copríncep mons. Justí Guitart i el seu temps (1920 – 1940), Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007.

Bastida, Roser.

Cent anys d'ensenyament a Andorra, 1882-1987. Andorra la Vella: Grafinter, 1987.

Baulard, René.

La Gendarmerie Française dans les Vallées d'Andorre (18 Août – 9 Octobre 1933), Perpinyà, 1934.

Belenguer, Ernest (dir.).

Història d'Andorra. De la prehistòria a l'edat contemporània, Barcelona: Edicions 62, 2005.

Benet, Claude.

Guies, fugitius i espies. Camins de pas per Andorra durant la Segona Guerra Mundial. Andorra la Vella: Editorial Andorra Història, 2009.

Calvet, Josep.

Les muntanyes de la llibertat. El pas d'evadits pels Pirineus durant la Segona Guerra Mundial. Barcelona: L'avenç, 2008.

Calvet, Josep.

La batalla del Pirineu. Xarxes d'informació i evasió aliades al Pallars, l'Alt Urgell i Andorra durant la Segona Guerra Mundial. Lleida: Garsineu edicions, 2011.

Canturri, Pere.

«L'arquitecte Cèsar Martinell i Andorra», Ex Libris Casa Bauró. Fulls de bibliografia, 3 (2000), p. 14-20.

Cavero, Pere.

«Evolució de l'administració pública andorrana al segle XX», XVI Jornades de la Societat Andorrana de Ciències: l'administració pública andorrana, (2011), p. 23-27.

Cebrian, Jorge; Porta, Roser.

Andorrans als camps de concentració nazis. Aspectes d'Andorra durant la

Segona Guerra Mundial. Andorra la Vella: Govern d'Andorra, ministeri d'afers exteriors, 2009.

Chica, Pau.

Andorra i la Guerra Civil Espanyola (1936-1939). Estudi en elaboració i amb previsió de publicar-se l'any 2021.

Cordero, José María.

«Los intereses de España en la cuestión de Andorra», Revista de política internacional, 136 (Novembre-Desembre 1974), p. 59-79.

De la Parte, Isabel.

«Hotels, banys, excursions... les primeres iniciatives turístiques», Ex – Libris Casa Bauró. Fulls de bibliografia, 3 (2000), p. 4-6.

Figueres, Josep María.

«Viatge del primer periodista català a Andorra. La revolució d'Andorra vista per Valentí Almirall per al Diari Català», Papers de recerca històrica, 1 (2003), p. 41-81.

Freeston, Charles.

The passes of the Pyrenees. A practical guide to the mountain roads of the franco-spanish frontier, Nova York: Charles Scribner's sons, 1912.

Galabert, Marc.

«Un cas d'èxit als Pirineus: el desenvolupament econòmic d'Andorra. 1866-2007», Recerques, 64 (2012), p. 57-88.

González, Arnau.

«Un personatge polèmic: Andreu Massó i López en la cruïlla andorrana dels trenta. Ensenyament i política», Papers de recerca històrica, 4 (2006), p. 50-66.

González, Arnau.

La cruïlla andorrana de 1933. La revolució de la modernitat, Andorra la Vella: Fundació Julià Reig. Cossetània Edicions, 2009.

Guillamet, Jordi.

Nova aproximació a la història d'Andorra. Barcelona: Altaïr, 2009.

Hague, José Luís.

Evolución política de Andorra (1931-1939), tesi doctoral dirigida pel Dr. Antonio Nadal Sánchez. Málaga: Universidad de Málaga, 1998.

Hague, José Luís; Peláez, José María.

La jefatura de estado de Andorra y sus relaciones con las Repúblicas Española y Francesa (1931 – 1939): análisis jurídico-político e institucional,

Málaga: Universitat de Málaga, 2005.

Lang, Gerhard.

«L'organització del servei postal francès a Andorra», Papers de recerca històrica, 6 (2009), p. 14-21.

Lluelles, María Jesús.

«Dues idees annexionistes. Sánchez de Campa i J. Carvajal», Butlletí del Comitè Andorrà de ciències històriques, 1 (1986), p. 109-120.

Lluelles, María Jesús.

«Relacions hispanoandorranes durant la II República», Quadern d'estudis andorrans, 6 (1994), p. 55-96.

Lluelles, María Jesús.

«Andreu Massó i López protagonista de les relacions institucionals durant la Segona República Espanyola», Quaderns d'Estudis Andorrans, 7 (1996), p. 49-78.

Lluelles, María Jesús.

El Segle XX. La modernització d'Andorra, Lleida: Pagès Editors. Cambra de comerç, indústria i serveis d'Andorra, 2004.

Lluelles, María Jesús.

Les ràdios andorranes. Una qüestió de sobirania, Andorra la Vella: Govern d'Andorra, 2018.

López, Esteve; Peruga, Joan; Tudel, Carme.

L'Andorra del segle XIX. De la Nova Reforma a la Revolució del 1881, Andorra la Vella: Govern d'Andorra. Conselleria d'Educació i Cultura, 1988.

Luchaire, François; Mateu, Meritxell.

La principauté d'Andorre. Hier et aujourd'hui. París: Economica, 1999.

Martín, Manuel.

«El enclau de Sant Jordi: Una colònia georgista en Andorra (1916-1938)», Ciudad y Territorio. Estudios Territoriales (CyTET), Vol. XLIX, 4° época, 194 (Hivern 2017), p. 763-778.

Martínez, David.

Els voluntaris catalans a la Gran Guerra (1914-1918). La falsa oportunitat mancada, tesi de llicenciatura dirigida pel Dr. Enric Ucelay da Cal, Cerdanyola del Vallès: Universitat Autònoma de Barcelona, 1987.

Marquès, Benigne.

«La sol·licitud dels Bisbes d'Urgell per a les vies de comunicació», 7° Trobades Culturals Pirinenques (2010), p. 63-71.

Mas, David.

Les Valls d'Andorra i el maquis antifranquista, Andorra la Vella: Grafinter, 1987.

Mas, David.

«La concessió Romanyà. Els darrers intents d'exploració minera a les Valls d'Andorra», Papers de recerca històrica, 4 (2004), p. 43-49.

Miret, Joaquim.

Noves i documents inèdits sobre la família senyorial de Caboet i la qüestió d'Andorra, Barcelona: Impremta de la casa de caritat, 1918.

Miró, Climent.

«Estat Català a Andorra: Els homes de l'exèrcit de Catalunya als Cortals d'Encamp (1924-1926)», Interpontes, I (2011), Recull de conferències 2013, 150 anys del Politar, (2015), p. 367-382.

Montañà, Daniel; Pujol, Joan.

«L'epidèmia de grip del 1918 al Principat d'Andorra», Gimbernat: Revista d'història de la medicina i de les ciències de la salut, 30 (1998), p. 237-246.

Morell, Antoni.

52 dies d'ocupació? Agost-Octubre de 1933 a Andorra, Lleida: Pagès Editors, 2011.

Morell, Antoni.

Boris I, rei d'Andorra, Andorra la Vella: Anem Editors, 2019.

Ourliac, Pierre.

Existe-t-il une nationalité andorrane?, Paris: Mélanges, J. Maury, 1959.

Pont, Carles; Guillaumet, Jaume.

Història de la premsa andorrana. 1917 – 2005, Andorra la Vella: Govern d'Andorra; Fundació Crèdit Andorrà, 2009.

Ruquet, Miquel.

«Els andorrans, l'administració de l'Arieja i la Primera Guerra Mundial», Papers de recerca històrica, 5 (2008), p. 95-107.

Ruquet, Miquel.

«Deserció i insubmissió a la frontera dels Pirineus durant la Primera Guerra Mundial», Papers de recerca històrica, 8 (2016), p. 49-54.

Soriano, Amparo.

Andorra durant la Guerra Civil Espanyola (1936-1939), Andorra la Vella: Govern d'Andorra, 2006.

Ulrich, Bonifacio.

Apuntes sobre los valles neutrales de Andorra, Barcelona, 1852.

Vidal, Josep María.

Història d'Andorra. Barcelona: Editorial Antalbe, 1985.

Vila, Joan. (Dir).

100 anys de la carretera La Seu d'Urgell – Andorra la Vella. 1913-2013, Barcelona: Govern d'Andorra. Gobierno de España, 2013.

Ward, Alan.

«La suposada participació d'Andorra a la Primera Guerra Mundial: alguns apunts bibliogràfics», Papers de recerca històrica, 8 (2016), p. 95-98.

Edició i revisió estilística: Albert Villaró
Correcció dels textos: Quiasme Text

RELAT HISTÒRIC D'ANDORRA

2022

26

